

Pobieranie materiału porównawczego do badań pisma ręcznego – uwarunkowania teoretyczne, propozycje nowych testów

Do zainteresowania się problematyką pobierania materiału porównawczego skłoniły autora coraz częściej pojawiające się sytuacje, w których jakość badawcza materiału porównawczego pobieranego ponownie do konkretnej ekspertyzy, a więc mającego nominalnie poprawić jego skuteczność i wiarygodność analityczną, przynosiła rozczarowanie. Wartość identyfikacyjna nowego, dodatkowego materiału okazywała się, jeżeli nie taka sama jak pierwszego to była gorsza, przysparzająca dodatkowych wątpliwości.

Przyczyn pojawiania się takiego rodzaju zjawiska można by doszukiwać się w niekompetencji pobierającego lub jego nieprzyłożeniu się do czynności, gdyby nie fakt, że sytuacje takie miały miejsce również wtedy, gdy materiał autor pobierał osobiście, będąc do tego doskonale przygotowany, z opracowanym szczegółowo planem przebiegu czynności, po ustaleniu jakie konkretnie zapisy kreślone przez składającego próbki umożliwią optymalną analizę zjawisk graficznych charakteryzujących materiał dowodowy.

Fakt, że analogiczne sytuacje były udziałem także innych ekspertów, czemu dawali wyraz w wielu dyskusjach, nadał zjawisku rangę problemu wymagającego szczegółowej analizy, w tym zastanowienia, czy ten stan rzeczy jest może efektem zastosowanych standardów i metodyk pobierania materiału porównawczego.

W bibliografii, poświęconej problematyce ekspertyzy pismoznawczej, znajdują się publikacje opisujące ogólne zasady kompletowania mate-

riału i oparte na konkretnych przypadkach rozwiązań opiniodawczych, które potem stały się standardami i weszły do metodologii badań grafologicznych, jak np.:

- test Klütera – sukcesywnego kopiowania;
- bezwzrokowa metoda pobierania materiału porównawczego zaproponowana przez Saudka a kontynuowana przez Wernera, Lafontan;
- test psychologiczny Rottera – wersja dla dorosłych;
- kreślenie tekstu ze wzoru w obcym nieznanym pisaćemu języku.

W przedstawionych wyżej metodach zasadniczym czynnikiem gwarantującym uzyskanie optymalnych badawczo próbek jest odwrócenie uwagi piszącego od formy realizowanego pisma i przeniesienie jej na treść dokumentu.

Proponowane wyżej metody dotyczą sytuacji sporadycznych, jednostkowych, a propagowanie wdrożenia ich do rutynowych czynności wykonywanych przez osoby nierozumiejące istoty problemu byłoby z wszech miar niecelowe.

Próba znalezienia w aktualnej literaturze pismoznawczej odpowiedzi na pytanie problemowe spotkała się z niepowodzeniem. Logika podpowiadała, że jego wyjaśnienia należy upatrywać nie tylko w metodyce kompletowania materiału, ale także w sferze kompleksu zjawisk determinujących:

- proces tworzenia swoistego śladu pamięciowego, jakim jest pozostający w pamięci wykonawcy

obraz sporządzonego przezeń zapisu,

- zarządzanie w pamięci tym śladem;
- dobór czynników umożliwiających wydobyć z pamięci tego obrazu w postaci jego repliki jak najwierniej oddającej obraz pierwotny materiał dowodowy.

W artykule nie będą omówione uwarunkowania psychologiczne dotyczące czynności pisania i leżące u podstaw badań grafologicznych, ale dla przypomnienia należy podać, że realizacja umiejętności pisania ma charakter otwartej pętli charakteryzującej się tym, że nakreślenie kolejnego znaku jest efektem reakcji na następny oddzielny bodziec.

Przed szczegółową analizą wymienionych wcześniej czynników przypomnieć trzeba kilka informacji o pamięci jako takiej – w zakresie odnoszącym się do czynności pisania – co niewątpliwie ułatwi zrozumienie dalszej analizy problemu.

Pamięć w ujęciu fizjologicznym to zdolność układu nerwowego do przechowywania wzorców uprzedniego doświadczenia i wykorzystywania ich przy następnych działaniach. Pamięć obejmuje: wrażenia, spostrzeżenia, przeżycia emocjonalne i akty ruchowe.

Wśród etapów procesu pamięciowego wyróżnia się:

- zapamiętywanie, tj. kodowanie nabytej informacji w postaci śladu pamięciowego, tzw. enegramu;
- przechowywanie;
- odtwarzanie zakodowanej informacji;

• zapomnianie, tj. zatarcie śladu pamięciowego.

Ślad pamięciowy może być nie-trwały lub trwały. W zależności od tego wyróżnia się pamięć świeżą (bezpośrednią, natychmiastową) i pamięć długotrwałą. Przejście pamięci świeżej w trwałą związane jest z konsolidacją śladu pamięciowego.

W ujęciu psychologicznym termin pamięć używany jest w dwu aspektach:

- 1) jako określenie ogółu zachowanych doświadczeń,
- 2) jako określenie zdolności odzwierciedlania przeszłego doświadczenia w skład którego wchodzi procesy:

– utrwalenia i przypominania,

– odtwarzania lub rozpoznawania tego, co uprzednio było przedmiotem spostrzegania, przeżywania lub działania.

Z tymi specyficznymi procesami pamięci ściśle współdziałają inne procesy psychiczne, jak: myślenie, mówienie, uwaga, zainteresowanie, emocje.

Poniżej zaprezentowano najbardziej popularny tzw. modalny model pamięci opracowany przez Atkinsona i Shiffrina, w którym przyjęto istnienie trzech rodzajów pamięci (ryc. 1).

Nie wdając się w zbyt obszerne interpretacje poszczególnych etapów zapamiętywania i determinujących je czynników, oczywiste wydaje się, że najbardziej interesujące będą informacje, czy czasokres, w jakim przebiegało nakreślenie dowodowych zapisów, jest wystarczający, aby informacja o ich formie przeszła przez magazyn pamięci krótkotrwałej do magazynu pamięci długotrwałej (epizodycznej) oraz czy nie nastąpi jej zapomnienie oraz możliwe stanie się jej wydobywanie.

Wydać się, że czynnikiem przesądającym o fakcie znalezienia się naszego zapisu w pamięci długotrwałej, a tym samym przesądającym o możliwości jego odzyskania jest czynnik emocjonalny towarzyszący procesowi fałszowania czyjegoś podpisu lub aktu tzw. autofałszerstwa. O ile ślad ten faktycznie, do czasu podjęcia prób jego wydobywania, nie uległ zapomnieniu.

Są dwie teorie zapomniania, jedna tzw. samoistnego rozpadu i zaniku śladu pamięciowego, druga ograniczania, zasłaniania jego czytelności przez później wpływający materiał, określana jako zjawisko interferencji czy hamowania retroaktywnego. Jakkolwiek więc patrzeć i ilekolwiek

spierać się o słuszność którejś z koncepcji, oczywisty wydaje się fakt, że im dłuższa przerwa między powstaniem śladu (materiału dowodowego) i próbą jego rekonstrukcji (pobieraniem materiału porównawczego), tym szanse na pozytywne wydobywanie śladu z magazynu pamięci wydaje się coraz trudniejsze. Fakt, że w wielu sprawach, do których po latach od zaistnienia przestępstwa pobiera się (i to z powodzeniem opiniodawczym) materiał porównawczy w rzeczywistości zdaje się przeczyć powyższej tezie i potwierdzać informację o znacznej sile trwania śladu pamięciowego, jakim jest pismo ręczne.

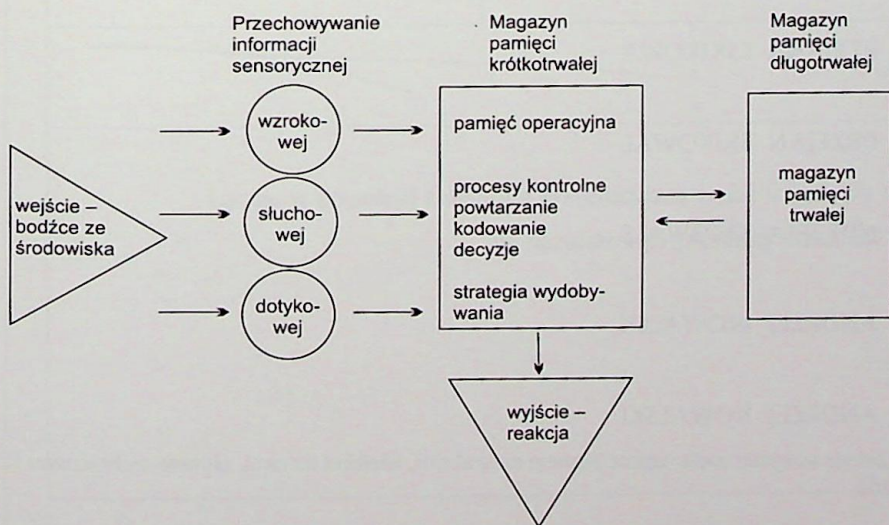
Poza naturalnymi procesami zapomniania śladów pamięciowych wpływ na jakość odzyskiwanego materiału tego rodzaju śladu ma aspekt wolicjonalny składającego próbki, który to aspekt może przybierać formę współpracy określanej jako:

- kooperacja pozytywna zachodząca w sytuacji, gdy pobieramy materiał od pokrzywdzonego, który w dokładnej realizacji czynności i współpracy z pobierającym materiał upatruje możliwości szybkiego wyjaśnienia niekorzystnej dla siebie sprawy;

- kooperacja negatywna dotycząca sytuacji, gdy pobieramy próbki od sprawcy, który zgadzając się na pobranie materiału jest przekonany o możliwościach wprowadzenia w błąd pobierającego.

To właśnie sytuacje wynikające z kooperacji negatywnej wymuszają konieczność kilkakrotnego pobierania materiału, którego jakość naręcza trudności.

Podczas studiów nad pamięcią w literaturze można spotkać się z terminem efekt świeżości, odnoszącym się do zjawiska polegającego na tym, że nawet krótkotrwała przeszkoda wystarcza, aby zniszczyć, zminimalizować tendencje do pamiętania końcowych, wcześniejszych elementów śladu powoduje ona w dalszej perspektywie przypomnienie wyłącznie

Ryc. 1. Model pamięci wg Atkinsona i Shiffrina
Fig. 1. Memory scheme according to Atkinson and Shiffrin

najświeższych śladów. Inaczej mówiąc, nieefektywne pierwsze pobranie materiału porównawczego powoduje powstanie u badanego nowego, nieefektywnego wzorca skutkującego jego powielaniem w nowej próbie. Każda kolejna próba jest skazana na pogłębiające się odstępstwa w stosunku do obrazu śladu pierwotnego.

Zjawisko systematycznego odchylenia od wzorca śladu pamięciowego, spowodowane zjawiskiem efektu świeżości, jako skutek niewłaściwego pobrania materiału porównawczego autor proponuje nazwać efektem spirali.

Opisywane zjawisko najczęściej i najintensywniej uzewnętrznia się w ekspertyzach dotyczących tzw. krótkich zapisów, w tym czytelnych i nieczytelnych podpisów.

Po próbie zdiagnozowania problemu naturalne wydaje się zaproponowanie rozwiązań minimalizujących możliwość pojawienia się w ekspertyzach materiałów obarczonych efektem spirali.

Jak się wydaje poprawę sytuacji można osiągnąć dwoma sposobami:

- pierwszy – polegający na prowadzeniu szkoleń uświadamiających pobierającym materiał celowość rzetelnej realizacji dotychczasowych standardów pobierania materiału porównawczego;

- drugi – polegający na opracowaniu i wprowadzeniu do praktyki dodatkowych testów wspomagających i podnoszących skuteczność dotychczasowych standardowych metod pobierania rękopisów porównawczych.

Drugi sposób wydaje się zdecydowanie lepszy, gdyż systematycznie prowadzone od wielu lat szkolenia w zakresie pobierania materiału porównawczego nie przyniosły poprawy jego jakości, a ich kontynuowanie, przy tak znacznej fluktuacji pracowników zainteresowanych tą problematyką jawi się jako przysłowiowa walka z wiatrakami.

Podczas przeglądania publikacji dotyczących pamięci autor zwrócił uwagę, że jej badanie odbywa się przeważnie przez testy werbalne oparte na różnych konfiguracjach zestawów cyfr, głosek. Zaskakującą skuteczność tych testów, służących diagnozie tak skomplikowanych procesów podsunęła pomysł zastąpienia konfiguracji cyfrowych zestawami literowymi występującymi w zapisie dowodowym ułożonymi w spo-

sób umożliwiające ich płynne pisanie. Taką dość naturalną formą zestawów wydaje się pisanie wyrazów zapisów dowodowych według zasady wspak.

Materiał, zapis dowodowy należy napisać na komputerze typem pisma, który ma być wyegzekwowany w trakcie pisania. Na tej samej kartce zapis ten należy rozpiąć według zasady wspak, jak na załączniku nr 1 (ryc. 2).

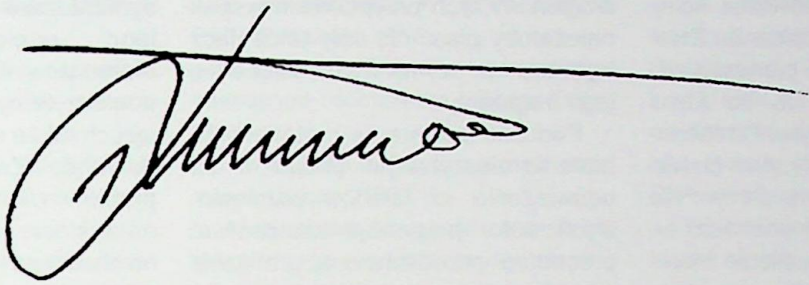
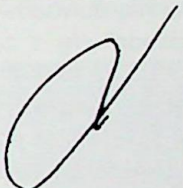
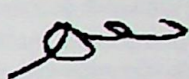
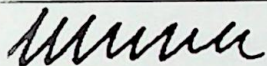
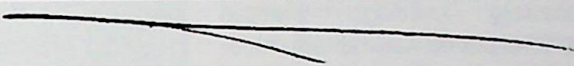
Zał. Nr 1. Przygotowanie testu metodą „Wspak”

MATERIAŁ DOWODOWY
ANDRZEJ KOWALSKI
PRZYGOTOWANIE PRÓBEK PORÓWNAWCZYCH TEST
ANDRZEJ KOWALSKI (proszę powyższy zapis napisać pismem naturalnym, wielkimi literami, pismem technicznym i itd.)
JANDRZE OWALSKIK
EJANDRZ WALSIKO
ZEJANDR ALSKIKOW
RZEJAND LSKIKOWA
DRZEJAN SKIKOWAL
NDRZEJA KIKOWALS
ANDRZEJ IKOWALSK
ANDRZEJ KOWALSKI (proszę powyższy zapis napisać pismem naturalnym, wielkimi literami, pismem technicznym i itd.)

Fig. 2. Test preparation – „reverse” method

POLEMIKI

Załącznik Nr 2. Przygotowanie testu metodą „Wyboru i sumowania”

MATERIAŁ DOWODOWY		
		
		
		

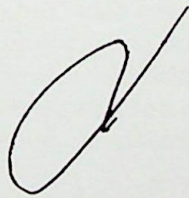
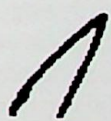
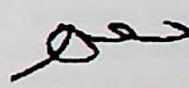
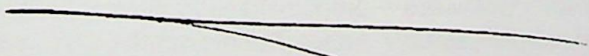
KWESTIONARIUSZ METODY „WYBORU I SUMOWANIA”		
		
		
Łącząc w dowolnej kolejności prezentowane wyżej fragmenty narysuj nieczytelne podpisy na nazwisko np. „Andrzej Kowalski”		

Fig. 3. Test preparation – „choose and sum up” method

Kartkę z rozpisany zapisem dowodowym można pociąć na paski, na których będą składane próbki, a ich wypisywanie może być przemieszane bez konieczności zachowania kolejności wynikającej z rozpisania. Zaleca się jednak, aby jako pierwszą wypisać próbkę zgodną co do treści z materiałem dowodowym. Przekonuje to piszącego, że faktycznie chodzi o tekst w języku polskim, o czym nie byłby przekonany gdyby pochodził on od innej próbki. Udostępnienie materiału dowodowego w postaci wydruku komputerowego nie koliduje z zasadą nieokazywania piszącemu materiału dowodowego, nie przypomina mu to bowiem konkretnych form graficznych, które w nim występują, ale wyłącznie jego brzmienie i ma na celu odświeżenie śladu pamięciowego.

Realizację każdego wiersza w przypadku pisma naturalnego należy rozpoczynać wielką literą. W trakcie pobierania konieczne jest również wyegzekwowanie od piszącego właściwego dla materiału dowodowego nachylenia i wielkości pisma, systemu łączenia (pismo wiązane, spacje) oraz tempa kreślenia. Jeżeli dowodowy materiał sporządzony został w rubrykach czy na liniamencie, celowe jest także wprowadzenie do próby tych elementów.

Jak łatwo zauważyć, forma wspak może być porównywana z próbą kreślenia zapisów porównawczych ze wzoru w obcym (nieznany piszącemu) języku, ma jednak nad nim przewagę rozumienia pisanego tekstu.

W tak opracowanym teście na podkreślenie zasługuje niezwykle zaawansowane odwrócenie uwagi piszącego od formy grafizmu i skoncentrowanie jej na treści polskiego, ale obco brzmiącego tekstu. Pobranie materiału według powyższych zasad, co wykazały własne badania, ma dodatkowy wymiar badawczy, pozwala bowiem na precyzyjniejsze określenie używanych rozwiązań graficznych oraz ich naturalności i stabilności.

Mimo że z założenia metoda miała służyć do pobierania materiału do badań krótkich zapisów możliwe jest również jej zastosowanie do tekstów długich. W tych przypadkach wspak należałoby pisać nie cały tekst, lecz wybrane np. czymś wyróżniające się jego fragmenty.

Podczas pobierania materiału do badania nieczytelnych podpisów dla odświeżenia ich śladów pamięciowych autor proponuje zastosować procedurę przedstawioną graficznie na załączniku nr 2 (ryc. 3).

Zgodnie z nią dowodowy, badany podpis „rozkłada” się z zastosowaniem komputera na elementy składowe. Następnie elementy rozbioru w dowolnej kolejności, przy użyciu komputera, układa się na karcie formatu A-4 i drukuje na oddzielnych kartkach.

Kartki przekazuje się probantowi z poleceniem nakreślenia, przy wykorzystaniu znajdujących się na kartce elementów, podpisów na nazwisko np. Andrzej Kowalski. Okazanie niepowiązanych fragmentów materiału dowodowego w postaci ich wydruku komputerowego nie koliduje z zasadą nieokazywania piszącemu materiału dowodowego, nie prowadzi to bowiem do przypomnienia mu ostatecznej formy graficznej, a jedynie przypomina składowe elementy podpisu i odświeża jego ślad pamięciowy. Jeżeli w rezultacie pracy probanta powstanie konstrukcja o zbliżonym kształcie geometrycznym i rozwiązaniach konstrukcyjnych to o jej ewentualnej zgodności wykonawczej z konstrukcją dowodową i jednorodności wykonawczej należy wnioskować z charakteryzujących te konstrukcje cech strukturalnych.

W trakcie pobierania materiału trzeba od piszącego dodatkowo egzekwować właściwe dla materiału dowodowego nachylenie i wielkość pisma, system łączenia czy tempo kreślenia. Jeżeli dowodowy materiał sporządzony został w rubrykach lub

na liniamencie celowe jest wprowadzenie tych elementów do testu.

Lepszym od proponowanego rozwiązaniem, bardziej obiektywizującym materiał byłoby korzystanie przy jego pobieraniu z katalogu elementów najczęściej używanych w nieczytelnych podpisach, zawierających także elementy podpisu dowodowego. Zadaniem składającego próbki w pierwszej kolejności byłoby nakreślenie nieczytelnego podpisu na dane nazwisko w oparciu o wskazane w katalogu elementy nawiązujące formą elementów składowych do podpisu dowodowego. W zależności od rezultatu testu można go zakończyć lub kontynuować według wyżej opisanej procedury. Opracowanie ujednoliconego katalogu elementów składowych podpisów powinno sprawić żadnego problemu.

Nasuwa się pytanie kiedy stosować proponowane testy. Wydaje się, że ich realizacja powinna mieć miejsce po nakreśleniu przez składającego obszernych próbek pisma naturalnego, traktowanych jako jego tzw. rozpisanie się. Prostota testów dotycząca przygotowania i realizacji dopuszczałaby możliwość ich wdrożenia do podstawowych zasad i procedur pobierania materiału porównawczego.

Autor przedstawiając powyższe propozycje wyraża przekonanie, że nawet jeśli nie spotkają się one z zainteresowaniem pismoznawców i nie zostaną zaakceptowane, a tym samym wdrożone do praktyki, to będą zaczęły burzliwej dyskusji nad nowymi standardami i zasadami pobierania materiału porównawczego, skłonią do poszukiwania innych, bardziej efektywnych rozwiązań czyniących nasze badania skuteczniejszymi.

Andrzej Łuszczuk

BIBLIOGRAFIA

1. Bischoff M.A.: Jak ulepszyć dowód przez porównanie pisma?, „Revue inter-

nationale de Criminologie et de Police Technique" 1955, tom X, X-Xii.

2. **Bohle K.:** Kryteria przygotowania materiału porównawczego do ekspertyzy pisma, „Forum der Kriminalistik” 1982, nr 2.

3. **Baddeley A.:** Pamięć – poradnik użytkownika; Prószyński i S-ka, Warszawa 1998.

4. **Czeczot Z.:** Badania identyfikacyjne pisma ręcznego, Zakład Kryminalistyki KGMO, Warszawa 1971.

5. **Czeczot Z.:** Zamaskowane pismo ręczne, „Problemy Kryminalistyki” 1956, nr 5.

6. **Hanausek T.:** Kryminalistyka. Zarys wykładu, Zakamycze, Kraków 1997.

7. **Hołyst B.:** Kryminalistyka, PWN, Warszawa 1996.

8. **Horoszewski P.:** Kryminalistyka, PWN, Warszawa 1958.

9. **Hilton O.:** Scientific examination of questioned documents, Boca Raton 1993.

10. **Osborn A.S.:** Questioned documents, Chicago 1929.

11. **Koziczak A.:** Jakość materiału porównawczego – pojęcie wielowymiarowe (w) Materiały VI Wrocławskiego Sympozjum Badań Pisma Ręcznego z 1994.

12. **Kaczmarek B.L.J.:** Płaty czołowe a język i zachowanie człowieka, Wydawnictwo popularnonaukowe LINEA, Lublin 1993.

13. **Lafontan J.:** Role de la memoire cinetique dans le geste graphique, „la Graphologie” 1984, nr 176.

14. **Lohl H.:** Nowe sposoby uzyskiwania potrzebnych próbek pisma. Dyskusja nad metodą Klutera i jego następców BKA, Wiesbaden 1978.

15. **Mathyer J.:** Kilka uwag na temat badań listów anonimowych pisanych ręcznie (w) Materiały II Wrocławskiego Sympozjum Badań Pisma Ręcznego z 1985.

16. **Maruszewski M.:** Mowa a mózg. Zagadnienia neuropsychologiczne, PWN, Warszawa 1970.

17. **Michel L.:** Przystawienie pisma przy sporządzeniu podpisu, „Zeszyty Manheimskie” 1975.

18. **Michel L.:** Zarys zaleceń dla procesów cywilnych; Wymagania odnośnie materiałów pisanych oraz informacje dodatkowe dla porównania rękopisów w kwestionowanych dokumentach, „Zeszyty Manheimskie”, Manheim 1979, tom V.

19. **H. Pfanne:** Pobieranie próbek pisma „Zeszyty Manheimskie”, Manheim 1978, tom IV.

20. **Rieb M.:** Zmienność cech szacunkowych pisma ręcznego przy różnych warunkach jego powstania (w) Materiały II Wrocławskiego Sympozjum Badań Pisma Ręcznego z 1985;

21. **Smith A.:** Umysł, PZWL, Warszawa 1989.

22. **Stockdale R.E.:** (red) Science against crime, Exter Books, New York 1982.

23. **Wójcik W.:** Badania porównawcze pisma ręcznego, „Problemy Kryminalistyki” 1958, nr 14.

24. **Wójtowicz-Garcarz K.:** Zróżnicowane techniki pobierania wzorów porównawczych do badań pisma ujęcie pragmatyczne, „Problemy Kryminalistyki” 2000, nr 230.

W Bibliotece CLK KGP można skorzystać z następujących czasopism zagranicznych

Archiv fuer Kriminologie
Computers and Security
Deutsches Waffen – Journal
Elektor Electronics
Fingerprint Whorld
Forensic Science Review
Foto Magazin
Guide to Copiers CD-ROM
Guide to Laserprinters CD-ROM
International Journal of Legal Medicine
Internationales Waffen-Magazin
Jane's International Defense Review
Journal of Forensic Identification
Journal of Forensic Sciences
Masterruzhie
Science and Justice
Verkehrsunfall und Fahrzeugtechnik
Wirtschaftsschutz und Sicherheitstechnik

Biblioteka jest czynna codziennie
w godz. 8¹⁵–12¹⁵
tel. 601-45-30